

УДК: 811.161.2:81'373.21

Я. В. Янчишина

аспірантка кафедри української філології
Хмельницького національного університету
e-mail: jana-89@ukr.net

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ МІКРОТОПОНІМІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

У статті представлено опис студій різного спрямування стосовно вивчення власних назв дрібних географічних об'єктів сучасних регіонів Хмельниччини.

Ключові слова: дрібний географічний об'єкт, онім, мікротопонімічні студії.

Історія становлення української мікротопоніміки сягає XI ст., адже ще у перших історичних пам'ятках фіксуються назви дрібних географічних об'єктів та спроби трактувати їх походження. При вивченні мікротопонімів проблематичним було те, що такі пропріальні одиниці розглядалися представниками різних галузей знань: географії, історії, краєзнавства, археології, і лише набагато пізніше почали аналізуватися мовознавцями.

Опис власне мікротопонімії Центральної Хмельниччини розпочався лише із XIX ст., причому варто зазначити те, що увага на них зверталася теж переважно представниками інших наук. Це можна пояснити різноманітними політичними й історичними процесами в Україні, що не давало можливості для повноцінного розвитку мікротопоніміки як підгалузі лінгвістики.

Водночас слід зауважити, що саме на таких студіях значною мірою ґрунтується діахронічний аспект мікротопонімічних досліджень. Відсутність комплексного аналізу бібліографії, яка стосується подільського мікротопонімікону, зумовлює **актуальність теми** нашої статті.

Метою роботи є огляд мікротопонімних студій, у яких схарактеризовані власні назви дрібних географічних об'єктів Хмельниччини.

Досягнення визначеної мети передбачає виконання таких **завдань**: зібрати наукові і науково-публіцистичні праці різного спрямування,

що залучають до кола свого вивчення власні назви дрібних географічних об'єктів Хмельниччини; здійснити аналіз відповідних мікротопонімних студій XIX–XXI ст.

Таким чином, **об'єктом** дослідження є зміст мікротопонімичних студій про Хмельниччину.

Насамперед слід підкреслити неабияку роль у вивченні онімів словників, серед яких можна відзначити «Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich», який видавався з 1880 до 1902 року кількома томами. Переважно зазначалося географічне розташування певного об'єкта та подавалася коротка історична довідка. Досить часто у словнику згадуються такі назви, як *Голозубинецький ключ* [22; 859], *Габарка* [22; 876], *Довжок*, *Дунаєвці* [22; 912], *Сковородки* [22; 112], *Пашутинці* [22; 859], *Проскурів* [22; 912], *Славута* [22; 460], *Ярмолинці* [22; с 912]. Фіксація цих та інших власних географічних назв є цінним джерелом для вивчення мікротопонімії і топонімії в діахронії.

Чимало праць про топонімікон Хмельниччини підготував М. І. Теодорович — відомий педагог, історик-краєзнавець. У праці «Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии» автор в історичному аспекті робить спробу описати Старокостянтинівський район, залучаючи до опису велику кількість назв (1314), серед яких в контексті часто зустрічаються і мікротопоніми, наприклад: «*Городскія же предместья лежат по правому берегу Случи — Заслучье, и по левому берегу Икопоти — Новое Место*» [18; 4]. У цьому дослідженні не ставиться за мету описати власні назви дрібних географічних об'єктів, вони лише побіжно згадуються, однак М. І. Теодорович робить це з історичними коментарями, що це є неоціненною знахідкою для дослідників мікротопонімів.

Аналогічне значення для розвитку подільської мікротопоніміки має дослідження В. К. Гульдмана «Населенные места Подольской губернии: Алфавитный перечень населенных пунктов губернии, с указанием некоторых справочных о них сведений». Ця праця є першим алфавітним упорядкуванням населених пунктів, хоча в дослідженні не подані всі назви об'єктів. Незважаючи на це, автор намагався описати багато назв, кваліфікованих як мікротопоніми; сюди вони на зразок: *Аркадієвці* [6; 26], *Болгари* [6; 39], *Глинське* [6; 92] — назви

дач; *Бриндзова* [6; 45], *Бродокь* [6; 46] — назви урочищ; *Боснячезна* [6; 44], *Веселе* [6; 63], *Вишлямовка* [6; 65], *Вовча Гора* [6; 73] — назви передмість. Саме завдяки цій праці ми маємо можливість аналізувати різноманітні процеси (насамперед в історичному аспекті) стосовно зафіксованих мікротопонімів.

Над систематизацією власних назв географічних об'єктів працював і О. М. Крилов, який у праці «Населенные места Подольской губернии» здійснив опис 12 районів сучасних Вінницької та Хмельницької областей (це, зокрема, характеристика в історичному аспекті 65 власних назв різних топонімних пластів сучасного Кам'янець-Подільського, Хмельницького, Летичівського та Новоушицького районів). Наприклад, у сферу вивчення автор залучив топоніми, які на сьогодні є назвами частин поселень (*Верхні Томашівці* і *Нижні Томашівці*, *Нова* і *Стара Соколівка* [9; 95]; також представлено велику кількість назв залізничних станцій, які також входять до розряду мікротопонімів: *Богданівці* [9; 93], *Деражня* [9; 105], *Комарівці* [9; 103]. В цілому можна зауважити, що дослідження О. М. Крилова переважно має описовий характер, хоча автор й оперує топонімними і мікротопонімними даними, що дозволяє залучати власні назви географічних об'єктів до лінгвістичної характеристики.

На особливу увагу заслуговує праця «Археологическая карта Подольской Губернии» Ю. Й. Сицінського, який описав 272 городищ, 3 202 курганів, 67 знайдених скарбів та інші численні пам'ятки стародавніх поселень, замчиськ, могильників, валів, монастирів і храмів. Велика кількість зафіксованих одиниць входить до розряду мікротопонімів (наприклад: *Замчисько* — урочище [17; 3], *Кругляк* — урочище [17; 33], *Рівок* — притока [17; 87], *Семчиха* — струмок [17; 48], *Стужа-долина* — долина [17; 24], *Шабашове* — урочище [17; 11].

Вперше теоретико-методологічне дослідження топонімів (зокрема і мікротопонімів) Подільського краю було здійснене у праці «Топоніміка в школі (на матеріалах Хмельницької області)». С. Д. Бабишин пропонує описи населених пунктів на основі мікротопонімних одиниць, наприклад: «*Чернеца гора — колись тут у Маліївцях був монастир, де жили ченці-базиліани*» [3; 68]. Звичайно, чимало назв пояснено на основі даних «народної етимології», однак в цілому ця робота є неоціненною для дослідження власних назв дрібних географічних об'єктів Хмельниччини.

Мікрогідроніми Хмельниччини вперше до наукового обігу залуцає Л. Т. Масенко у дисертаційній роботі «Гідронімія басейну Південного Бугу». Авторка звертається до вивчення таких пропрітивів з точки зору етимології, семантики, словотвору, вказуючи на фонетичні особливості онімів Хмельницької області (Верхнього Надбужжя) [див.: 12].

Н. М. Павликівська власні назви непроточних вод Поділля поділила на найменування відапелятивні, утворені від географічної номенклатури і від інших апелятивів, та відонімні. Особливу увагу приділено словотвору мікрогідронімів; зокрема встановлено, що основним способом словотворення мікрогідронімів Поділля є суфіксальний [див.: 13].

Багато цінних матеріалів для вивчення мікротопонімії Хмельниччини запропонували археологи. Наприклад, В. А. Захар'єв та М. Д. Шаєнік у роботі «Археологія Дунаєвеччини» згадують велику кількість мікротопонімів, наприклад: *Бобравка* [2; 23], *Бурти* [2; 7], *Городисько* [2; 33] — урочища, *Глибокий яр* [2; 44], *Свята криничка* [2; 21], *Циганівський цвинтар* [2; 13]. Позитивним також є те, що автори подали локалізацію об'єкта та інформацію про нього.

М. С. Яцишин 1993 р. написав історико-краєзнавчий нарис, приурочений до 500-річчя першої фіксації назви районного центру — Віньківці. Автор не лише описує історію краю, але і залуцає багатий мікротопонімний матеріал (наприклад: *Глибокий яр* [21; 16], *Паліїв ліс* [21; 12], *Стара Гуральня* — урочище [21; 19], *Татарський шлях* [21; 15], *Шамільові ставки* [21; 22]). Додаткова інформація, наявна у нарисі, дозволяє використати її не лише лінгвістам, а й представниками інших дотичних наук.

На рівні дисертаційних досліджень мікроойконіми Хмельницької області проаналізовані Н. М. Геретою [див.: 4] і М. М. Торчинським [див.:19], які схарактеризували їх насамперед за семантикою твірної основи, способом творення і мотивацією. Більш об'ємне зібрання власних географічних назв регіону (зокрема і мікротопонімів) наявне у «Словнику власних географічних назв Хмельницької області» [див.: 20]. Автори представили майже 380 власних назв дрібних географічних об'єктів Центральної Хмельниччини, зазначивши етимологію, семантику і мотивацію мікротопонімів.

У наукових працях В. С. Прокопчука «Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність» і «Топоніми рідного краю» [див.: 16] теж наявні

дані про місце розташування об'єкта, етимологію і загальну характеристику власних географічних назв. Крім цього, у другій праці автор не лише звертає увагу на мікротопонімний матеріал, а й дає певні рекомендації стосовно збору мікротопонімії та її опрацювання.

Останнім часом активізувалося видання краєзнавчих студій, які важко уявити без мікротопонімного матеріалу, який не лише ілюструється, а й часто етимологізується. Зокрема, підготовлено цикл праць «Місцеве самоврядування Хмельниччини» (автори В. В. Горбатьок, П. Я. Слободянюк та Ю. А. Хоптяр), де опис власних назв (гідронімів, топонімів, мікротопонімів тощо) здійснюється на основі як історичних подій і фактів, так і сучасного фізико-географічного розташування та природних ознак [див.: 5].

Не менш важливою працею для вивчення мікротопонімії Хмельниччини є видання С. І. Кузнецова та В. П. Кучерявого «Парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва». У цій роботі представлено понад 50 назв дрібних географічних об'єктів, описано історію об'єктів, наведено їх загальні характеристики та подано назви мікротопонімів, що мають безпосередній зв'язок із назвою. Зокрема, автори зафіксували такі оніми, як *Голосківський парк* [18; 32], *Загінецький парк* [18; 34] — дендроніми; *Деревинка* [18; 12] — мікропотамонім; *Віра* [18; 24], *Надія* [18; 24] — фонтікулоніми. Така інформація є досить цінним джерелом для дослідження мікротопонімії Хмельниччини в лінгвістичному аспекті.

Урбанімікон міста Хмельницький представлений у роботах С. М. Єсюніна. Зокрема, у довіднику «Вулиці Хмельницького» [див.: 8] в науковий обіг введено майже 500 назв вулиць, причому характеристика урбанонімів доповнюється етимологічними довідками і низкою історичних фактів.

Окремі мікротопоніми і їх етимолого-словотвірна характеристика фіксуються у численних виданнях, присвячених окремим населеним пунктам.

Зокрема, 2006 р. вийшла праця «Перлина Поділля», яка є історичною оповіддю про село Баламутівку Ярмолинецького району. М. Кульбановський великого значення надає дрібним географічним об'єктам села, оскільки окремим підрозділом його роботи є топоніміка. У ньому автор не лише досліджує семантику твірної основи назви населеного пункту, але й аналізує назви урочищ, полів, річок, частин

села. В науковий обіг М. Кульбановський залучає такі назви: *Круча* [11; 23], *Селище* [11; 12], *Татарська долина* [11; 13], *Фоса* [11; 35], *Чорний шлях* [11; 16].

Історія села Кушнирівка описана А. Дударським. У своїй роботі автор згадує низку назв, що кваліфікуються як мікротопоніми: *Млин* [7; 16], *Цвинтар* [7; 22], *Шлях* [7; 11]. Переважно краєзнавець звертає увагу на історичні відомості, що можуть бути використані при дослідженні топонімікону краю.

В. Корчемний з нагоди 410-річчя видав книгу «Мое рідне село Киселі», в якій описав історію, традиції, звичаї поселення, зокрема характеризувавши і мікротопонімний матеріал. В основному краєзнавець здійснював опис назв дрібних географічних об'єктів з погляду їх локалізації та історії, інколи наводиться етимологія. Зафіксовано, наприклад, мікротопоніми *Козацька Левада* [10; 16], *Козацький ліс* [10; 10], *Коритниця* [10; 16], *Пасіка* [10; 4], *Хутір* [10; 10]. Оскільки автор не ставив за мету описати мікротопонімний матеріал, то його робота має описовий характер.

Заслужують на увагу і вміщені у місцевих виданнях матеріали тезового характеру, в яких аналізується мікротопонімікон Хмельницької області, на кшталт: «Коричинецькі мікротопоніми: хронологія, етимологія, словотвірна структура» А. П. Грицевої [див.: 1; 100], Н. М. Моспан [див.: 14; 55], «Топонімікон села Кудринці та особливості місцевої говірки» А. Стецько [див.: 14; 39], «Назви села і його кутків (на матеріалі села Великі Жеребки Волочиського району) О. Токар [див.: 14; 62], «Мікротопоніми сіл Глушківці та Солобківці Ярмолинецького району Хмельницької області» Н. М. Торчинської [див.: 15; 174].

У цілому можна зробити висновок, що бібліографія Хмельниччини має велику кількість напрацювань, що стосуються і дослідження мікротопонімії. Варто, проте, зазначити, що більшість проаналізованих праць мають переважно історико-краєзнавчий, а власне лінгвістичні студії, присвячені вивченню мікротопонімії, практично відсутні. Саме тому у перспективі ми плануємо завершити збір, опис та наукову інтерпретацію мікротопонімів Центральної Хмельниччини саме з мовознавчого погляду.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. Випуск 6 / відп. за вип. М. М. Торчинський. — Хмельницький: ХмЦНП, 2013. — Частина 2. — 308 с.
2. Археологія Дунаєвеччини (Збірник першоджерел, наукових повідомлень, тез краєзнавчих конференцій, каталог пам'яток) / упоряд. : М. Д. Шмаснік, В. А. Захар'єв. — Хмельницький, 1992. — 54 с.
3. Бабишин С. Д. Топоніміка в школі : на матеріалах Хмельницької області / С. Д. Бабишин. — К. : Радянська школа, 1962. — 122 с.
4. Герета Н. М. Ойконімія північної Хмельниччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 — укр. мова / Н. М. Герета. — К., 2004. — 20 с.
5. Горбатюк В. І. Місцеве самоврядування Хмельниччини : нариси історії місцевих громад Деражнянського району / В. І. Горбатюк, П. Я. Слободянюк. — Хмельницький : Поділля, 2003. — 768 с.
6. Гульдман В. К. Населенные места Подольской губернии: Алфавитный перечень населенных пунктов с указанием некоторых справочных сведений о них / сост. В. К. Гульдман. — Каменец-Подольск, 1893. — 636 с.
7. Дударський А. В. Історія села Кушнирівки [Волочис. р-ну] / А. В. Дударський. — Хмельницький, 2008. — 51 с.
8. Єсюнін С. М. Вулиці міста Хмельницького / С. М. Єсюнін. — Тернопіль, 2005. — 154 с.
9. Крылов А. Населенные места Подольской губернии / А. Крылов. — Каменец-Подольский, 1905. — 563 с.
10. Корчемний В. Г. Мое рідне село Киселі / В. Г. Корчемний. — Тернопіль : Лілея, 2009. — 199 с.
11. Кульбановський М. М. Перлина Поділля / М. М. Кульбановський. — Хмельницький : Хмельницька міська літературна спілка «Поділля», 2006. — 204 с.
12. Масенко Л. Т. Гидронимия бассейна Южного Буга : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 — языки народов СРСР (укр. язык) / Л. Т. Масенко. — К., 1972. — 25 с.
13. Павликивская Н. М. Лексико-семантические и словообразовательные типы названий непроточных водоемов Подолья : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 — укр. язык / Н. М. Павликивская. — Днепропетровск, 1991. — 16 с.
14. Поділля. Краєзнавчі студії : зб. наук. праць / відп. за вип. М. М. Торчинський. — Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2009. — 192 с.
15. Поділля. Філологічні студії : зб. наук. праць / відп. за вип. Н. М. Торчинська. — Хмельницький: ХмЦНП, 2014. — Вип. 6. Ч. 1. — 218 с.
16. Прокопчук В. С. Топоніми рідного краю: методичний посібник / В. С. Прокопчук. — К. : Рідний край, 1999. — 94 с.

17. Сицинский Ю. Й. Археологическая карта Подольской губернии / сост. и изд. О. Л. Баженов, предисл. И. С. Винокур. — Факсимильное переиздание. — Каменец-Подольский: Центр Подольеведения, 2001. — 165 с.
18. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии / Н. И. Теодорович. — Почаев, 1888–1903. — Т. 1–5.
19. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. — Хмельницький : Авіст, 2008. — 548 с/
20. Торчинський М. М. Ойконімія Південно-Західного Поділля : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 — укр. мова / М. М. Торчинський. — К., 1993. — 22 с.
21. Яцишин М. С. Вінківці: історико-краєзнавчий нарис до 500-річчя районного центру / М. С. Яцишин. — Хмельницький : Поділля, 1993. — 32 с.
22. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego. — Т. 1–8. — Warszawa, 1880–1914.

Яцишина Я. В.

*аспірант кафедри української філології
Хмельницького національного університета
e-mail: ukrfilol@ukr.net*

**ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ МИКРОТОПОНИМИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ
ХМЕЛЬНИЧЧИНЫ**

Резюме

В статье представлено описание исследований разного направления относительно изучения названий мелких географических объектов центральных районов Хмельницкой области.

Ключевые слова: *мелкий географический объект, микротопонимические студии, оним.*

Yanchyshyna Y.

*Postgraduate student of Ukrainian Philology Department
Khmelnitsky National University*

THE HISTORY OF MICROTOPYNOMS INVESTIGATION OF CENTRAL PART IN KHMELNYTSKY REGION

Abstract

The history of investigation of mikrotoponyms science roots to antiquity. We can state about names of minor geographical objects (mikrotoponymy) and the first attempts to give an interpretation (origin, etymology) to the certain names beginning from the first historical written memos. In the process of mikrotoponyms investigation the most problematic was that proper names of minor geographic objects were studied by various disciplines, such as: geography, history, local history, archeology, and only much later they began to be studied by philology.

The aim of our work is to fulfill the description and analysis of mikrotoponyms studios of Khmelnytskyi.

Achieving of defined goal involves the fulfilling of the following tasks:

- 1) to collect works of different spheres that involve proper names of minor geographical objects of Khmelnytsky region as the object of their investigation;*
- 2) to carry out the analysis and description of works of mikrotoponyms studios of XIX — XXI centuries.*

The object of the study is mikrotoponyms studios of Khmelnytsky region.

The purpose of the study is the small geographical object.

Mikrotoponyms of Khmelnytsky region started to be studied only in the XIX century. This can be explained by different political and historical processes. The first publication where mikrotoponymy were recorded was «Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich». Later this problem was investigated by M. I. Teodorovych, K. K. Gul'dman, O. M. Krylov, Yu. Ye. Sycynckyi. Their works were the initial step in the process of mikrotoponymy of our region investigation.

In the field of local history mikrotoponymy were studied by D. S. Babyshyn, V. V. Gorbatyuk, V. S. Prokopchuk. The study of mikrotoponyms in terms of history were carried out by M. Kulbanovskyi, V. Korchemnyi, M. S. Yatsyshyn.

There are not so many works of mikrotoponyms investigation in terms of philology. Therefore, in the future collecting, description and investigation of mikrotoponymiia of central Khmelnytsky region on the basis of philological aspects are planned.

Key words: *small geographic features, mikrotoponyms investigation, onym.*

Надійшла до редакції 01.06.2015